

F r a n o B a r a s

POLITIZACIJA JEZIČNOG PITANJA U DALMACIJI 1848.

UDK: 949.713:808.62(497.13 Dalmacija)"1848"

Znanstveni članak

Primljeno: 11. IV. 1993.

Franco Baras

58000 Split, HR

Bukovčeva 3

Zbog službene upotrebe talijanskog jezika u Dalmaciji 19. st. protivnici sjedinjenja s gornjim krajevima osporavali su hrvatski identitet njenog pučanstva. Autor dokazuje da je hrvatski uvijek bio i ostao jezikom većinskog naroda. Ujedno upozorava da se i danas podmeću izmišljotine o tobožnjoj mnogobrojnosti talijanske manjine u Dalmaciji. (Priopćeno na zadarskom Filozofskom fakultetu 16. XII. 1988. u znanstvenoj raspravi "Oblikovanje temeljnih elemenata integracijskih ideologija u Dalmaciji u previranjima 1848/49")

Protivnici sjedinjenja Dalmacije s Banskom Hrvatskom i Slavonijom 1848. godine ponajviše su insistirali na jezičnom pitanju. Kao jedan od glavnih dokaza "različitosti" navodili su rasprostranjenost i višestruku upotrebu talijanskog jezika u Dalmaciji. Pri tome su se, očito je, služili poluistinama, pa i falsifikatima. Karakterističan je primjer odgovor splitske Općine (*Congregazione municipale*) upućen 11. svibnja 1848. križevačkoj i varaždinskoj županiji na njihov poziv za sjedinjenjem. U njemu se među ostalim kaže:

– da već više stoljeća svi oni koji su se i malo uzdigli iz neotesanosti govore i pišu samo talijanskim jezikom.

– da su između 12.000 stanovnika Splita uspjeli pronaći jednog jedinog koji je s velikim naporom i to ne baš uspješno uspio prevesti na talijanski upućenu im adresu.

– da prema tome Dalmacija više nije slavenska!¹⁾

Ova lukavo sročena floskula dobila je velik publicitet u tadašnjoj *Gazzetta di Zara*. Na nju će se pozivati dalmatinski talijanaši u vrijeme kasnijih borbi za uvođenje narodnog jezika u školstvu i administraciji. Njome će mahati iredentistički povjesničari sve do naših dana.²⁾

Očito, bila je riječ o podvali. Na to je odmah upozorio Ante Kuzmanić u člancima objavljenim pod naslovom "Hrvatska i talijanska strana u Dalmaciji" u *Zori Dalmatinskoj*. On demantira tvrdnje splitskih općinara i napo-

minje da "u Splitu ne ima deset kuchah u kojima se hrvatski ne govori, da su Splichani-Hervati pravi, koji slatke i viteške hrvatske pisme pivaju jutrom i večerom", da je "sve to maslo taljanskih ljubimacah, koji neche da se na hrvatski uče," On se pita: "Je li pravedno da jedna šaka ljudih starinom iz Kalabrije, iz Pulje, iz Lombardije, iz Mletačke, i jedna gomilica potaljančenicah našu narodnost pod noge gazi?"³⁾

Slično je reagirao i Matija Ban u članku "Što treba Dalmaciji", također u *Zori Dalmatinskoj*. On kaže da bi nekoliko građana željelo da Dalmacija ostane odvojena i da se služi talijanskim jezikom i to zato što ne znaju svojega materinskog jezika. Ban se pita: "Šta je ta mala šaka ljudih prama cilomu narodu? mogu li ti ljudi predstavljati narod dalmatinski?" I odgovara: "Ko jezika dalmatinskoga ne zna, taj i nije od dalmatinskoga naroda, taj se svoje narodnosti odreko, taj ne može predstavljati narod naš." Dalje napominje: "Ko ljubi italijanski jezik toliko da ga u svemu želi upotrebljavati, taj neka odšeta u Italiju!" Na kraju Ban predlaže da se i poslije sjedinjenja s Hrvatskom za nekoliko godina državni poslovi vode na talijanskom da bi se na taj način omogućilo onima koji ne znaju hrvatski da ga nauče, a onaj koji bi i nadalje insistirao na isključivoj upotrebi talijanskog jezika neka se proglasi za izdajicu naroda.⁴⁾

Iz dopisa datiranog u Dubrovniku 18. svibnja 1848, a objavljena u *Novinama dalmatinsko-hrvatsko-slavonskim*, saznajemo da se sve više traži pjesmarica ilirska, da se svake večeri po gradu pjevaju rodoljubive pjesme. U tome prednjači učena mladež, ali i liječnici, odvjetnici, najuglednije osobe iz narodne straže i mnogi mladi plemenitaši. Dubrovačka omladina govori radnicima o slavjanstvu i o koristima koje će svi staleži imati od saveza jugoslavjanskog.⁵⁾

Božidar Petranović u govoru održanom 6. srpnja 1848, nakon što su ga Knjnjani izabrali za poslanika, među ostalim je naglasio: ". . . Nastojat ću suviše – a znam bratjo, da će te dragovoljno čuti – nastojat ću da se mili naš hrvatski jezik što prije uvede u škole i u sudove ('evalati'). Tako će te vi bratjo, od težačke ruke sve razumjeti što se bude u sudu govorilo i radilo, i neće te odsle s derkćucom rukom križ na pismo stavljati ('živio'). Mi smo Hervati, pa nam valja narodnost našu i jezik čuvati kao zjenicu oka, i nju do posljednje kapi kervi braniti ('hoćemo')."⁶⁾

Da ne bismo ostali samo na ovim za današnje pojmove "romantičarskim" rodoljubnim izljevima, pobit ćemo na početku spomenutu floskulu splitskih talijanaša kraćom dokumentacijom koja uvjerljivo potvrđuje da Dalmacija nikada nije prestala biti hrvatskom.

Sjetimo se s kolikim su oduševljenjem stanovnici dalmatinskih gradova slušali pozdravne govore na hrvatskom generala Rukavine 1797. godine i za njim ponavljali riječ po riječ na istom jeziku zakletvu austrijskom caru. Suvremenik tih događaja, povjesničar Ivan Katalinić, zapisao je kako se narod iznenadio i obradovao primijetivši da dvije čete prispjelih austrijskih vojnika ne samo govore istim jezikom, već da mnogi od njih imaju i dalmatinska prezimena.⁷⁾

Civilni namjesnik napoleonske Dalmacije 1806. godine, Vincenzo Dandolo, indignirano je vratio pastirsku poslanicu splitskom nadbiskupu Leliju Čipiku zato što mu je poslao napisanu na narodnom jeziku (a ne i u talijanskom prijevodu) napominjući da ih on za svoje vjernike piše isključivo na hrvatskom jeziku. Taj isti Dandolo za prve posjete Splitu zgražao se što u splitskim zgradama, koja broje 5000 stanovnika, župnici ne znaju talijanski jezik i naredio je neka ih odmah smijene. U svom prvom izvještaju Napoleonu, 31. prosinca 1806, on je napisao:

"U sjemeništima sva nastava morala bi se održavati na talijanskom jeziku, a ne samo na ilirskom kako je to sada uobičajeno u nekima. Ovaj je popularniji i više uobičajen čak i među obrazovanim slojevima, ali bi u svakom slučaju bilo korisnije širiti onaj drugi, ne toliko što je jezik nauke i umjetnosti, koliko da se i na ovaj način počme potalijančivati Dalmacija."⁸⁾

Za razliku od Mlečanina Dandola, vojni zapovjednik i budući namjesnik Ilirskih Pokrajina, maršal Marmont, već od dolaska u Dalmaciju zainteresirat će se za narodni jezik. On će čak osobno poticati i financirati objavljivanje Appendinijeve *Ilirske gramatike* i trećeg sveska gorostasnog Stullijeva *Rječosložja*.⁹⁾

Zanimljiv je podatak da je splitski gradonačelnik Cindro u vrijeme drugog razdoblja francuske uprave u Dalmaciji (1810-1813) u zaglavlju službenih spisa umjesto Ilirske Provincije bilježio *Daržave Horvatske*.¹⁰⁾

Dakle, Dalmacija je dočekala pad Mletačke Republike, prvu austrijsku upravu i pad Napoleonova carstva kao slavenska (hrvatska) pokrajina. Da je takvom bila i na početku druge austrijske vladavine najbolje potvrđuju podaci iz izvještaja (1822) Enrica Rehe, splitskog okružnog poglavara i prvog direktora splitske Gimnazije. Što se tiče jezičnog pitanja u splitskom okrugu on kaže da se stanovnici mogu podijeliti na one koji govore "dalmatinski" i one koji govore talijanski. Napominje da je "dalmatinski" jezik jedan od mnogobrojnih "dijalekata" drevnog slavenskog jezika koji se upotrebljava od Jadrana do Ledenog Oceana. Naglašava da najveći dio stanovništva govori taj "slavensko-dalmatinski" dijalekt, ali s odgovarajućim nijansama u izgovoru. Primjećuje da je taj jezik iskvareniji na otocima i pri obali, nego u unutrašnjosti; da je Makarska jedan od obalnih gradova u kojemu je najmanje iskvaren, a izgovor najpravičniji; da stanovnici Zagore općenito bolje govore od onih pri obali. Razloge "iskvarenosti" hrvatskog jezika u Dalmaciji Reha naslućuje u tome što je s obzirom na geografsku blizinu i trgovačku razmjenu u njega prodro veliki broj turcizama i talijanizama, te što oni koji pišu "slavenskim" jezikom upotrebljavaju latinicu koja je po njegovu mišljenju strana tom jeziku i ne može pravilno izraziti glasovne vrijednosti pojedinih riječi. Sve to uzrokuje veliku nesigurnost i raznolikost pravopisa. Reha napominje da je još više iskvaren talijanski jezik kojim govore pojedinci u primorskim gradovima i na otocima. Taj govorni talijanski najviše se približava venecijanskom dijalektu. Samo jedna četvrtina cjelokupnog stanovništva splitskog okruga dobro ili loše razumije i govori talijanski, svi ostali bolje ili lošije upotrebljavaju

"slavensko-dalmatinski". Službeni jezik administracije je talijanski. Međutim, da bi ih razumjeli seoski glavari i zagorski župnici, činovnici uprave moraju im pisati na "ilirskom" jeziku. Uputnici i drugi obrasci poslani u zagorski dio okruga vraćaju se popunjeni na "ilirskom" a na njemu se vode i župske matične knjige.¹¹⁾ Očito je da su nazivi – dalmatinski, ilirski, slavenski, slavensko-dalmatinski – samo tadašnji sinonimi za hrvatski jezik.

Godinu dana poslije ovog Rehina izvještaja – dakle dva desetljeća prije pojave *Zore dalmatinske* – Dubrovčanin Kaznačić objavio je pjesmu u kojoj je i ova strofa: "Jedno nebo nas pokriva / Isti jezik nas jedini / Među ostalim zabavami / Jezikom se našim brini / Er s jezikom dičnost prava / I slovinska cavti slava."¹²⁾

U tom kritičnom razdoblju po opstanak hrvatskog književnog jezika u Dalmaciji unatoč slaboj izdavačkoj djelatnosti objavljeno je pet izdanja *Razgovora ugodnog...* Kačića-Miošića. Tiskan je Gundulićev *Osman* (1826), *Nauk od težakah* (1836), Kaznačićev *Pjesnički vienac* (1839), *Pisme razlike* (1844), Hektorovićevo *Ribanje...* (1846), te više bogoljubnih knjižica. Na hrvatskom su jeziku objavljivali: Matija Ban, Pero Bona, Špiro Dimitrović, Juraj Ferić, Stjepan Ivičević, Antun Kazali, oba Kaznačića, Šime Ljubić, Božidar Petranović, Medo Pucić i drugi. Hrvatski jezik dobro su poznavali Francesco Carrara (prevodio je na talijanski naše narodne pjesme) i Nikola Tomaseo (*Iskrice*). Povjesničar Ivan Katalinić pripremao je i hrvatsko izdanje svoje *Storia della Dalmazia* (na žalost taj je prijevod zagubljen, sačuvan je samo predgovor i prva dva poglavlja).¹³⁾

Dalmatinski poslanici Božidar Petranović i Stjepan Ivičević predložili su na Carevinskom vijeću 7. rujna 1848. da se u gimnazije uvede hrvatski jezik najprije kao obvezni predmet, a zatim da postepeno postane nastavnim jezikom dok bi talijanski jezik postao obveznim predmetom. Kada je bečka vlada tražila, 10. listopada 1848, mišljenje školskih uprava neki su profesori uputili molbe da im se dozvoli predavati "ilirski jezik koji im je materinski". Suprostavili su se roditelji pojedinih đaka (odreda doseljenici iz Italije) a splitsko općinsko vijeće odobrilo je da se hrvatski uvede kao izborni predmet. Prvi nastavnici hrvatskog jezika u splitskoj Gimnaziji bili su Mate Ivčević i Luka Svilović.¹⁴⁾

Dakle, ne može se tvrditi da tadašnji dalmatinski intelektualci nisu poznavali hrvatski jezik. Oni rođeni u slavenskim obiteljima slušali su ga od najranijeg djetinstva. Čak i oni rođeni u obiteljima prekomorskih doseljenika naučili su taj – po njihovu mišljenju manje vrijedan jezik – igrajući se sa svojim vršnjacima. Jedni i drugi znali su manje ili više dobro hrvatski, ali nisu imali prilike, ili su se naprosto sramili njime služiti. U školi ga nisu učili, u državnim i sudskim poslovima nisu ga mogli upotrebljavati, osim u dodiru sa seljacima i pučanima. Međutim, Dalmacija nije zato prestala biti hrvatska kako su odbijajući sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom tvrdili splitski talijanaški općinari.

Na kraju upozorit ćemo kako se i danas spletkari izmišljotinama o tobožnjoj rasprostranjenosti talijanske manjine i potrebi uvođenja talijanskog jezika u Dalmaciji.

Nedavno je (18. siječnja 1985) ugledni talijanski industrijalac i političar inž. Sergio Pininfarina (sadašnji predsjednik Confindustrie) u ime liberalno-demokratske grupe poslanika uputio Komisiji Europske ekonomske zajednice ovakvu besmislenu interpelaciju:

"Je li Komisija upoznata s diskriminacijom talijanske manjine u Dalmaciji koja, čak i u općinama gdje je obilno zastupljena, ne može upotrebljavati materinski jezik u školama i javnim uredima?"

"Ne smatra li Komisija da bi se u okviru primjene Ugovora o udruživanju EZ – Jugoslavija trebalo založiti da se prizna općinski status jugoslavenskim građanima talijanske narodnosti, te da se otvore talijanske škole ili podučava talijanski u onima hrvatskima?"¹⁵⁾

Možemo samo naslućivati iz kakvih je pobuda inž. Pininfarina pokušao ove neistine podvaliti Komisiji Europske ekonomske zajednice.

Da ne bismo izgledali pristrani, poslužiti ćemo se podacima koje je u intervjuu *Slobodnoj Dalmaciji*" (5. srpnja 1986) dao talijanski vicekonzul u Splitu gosp. Gennaro de Martino.

Među ostalim on je izjavio da na čitavom području njegova konzularnog okruga "od Hrvatskog primorja do albanske granice, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, ima oko tri stotine Talijana". Od toga osamdesetak ih živi u Splitu, a "među njima je dosta onih koji imaju dvojno državljanstvo, bilo po porijeklu s očeve ili, još više, s majčine strane". Također je napomenuo da talijanska zajednica koja živi na tom području ne samo da "nije velika i ne zadaje mnogo posla – već je dobro uključena u život vaše zemlje, tako da, recimo nema radnih problema koje bi trebalo razrješavati".¹⁶⁾

Ovako eksplicitne izjave talijanskog konzularnog predstavnika najbolje demantiraju politikantske izmišljotine o tobožnjoj rasprostranjenosti talijanske manjine u današnjoj Dalmaciji.¹⁷⁾

B I L J E Š K E:

- 1) S. OBAD, *Dalmacija revolucionarne 1848/49. godine* (odabrani izvori), Rijeka, 1987, str. 129. (*Ed ora, e da più secoli a questa parte, la lingua fra noi parlata e scritta e da tutti coloro che anco per poco siansi tratti dalla rusticità, è quella nella quale vi scriviamo (. . .) Ed è così raro fra noi chi possa intendere il vostro slavo, che fra i 12.000 abitanti della città nostra uno solo troviamo che a grande fatica ci ha voltato, e non degnamente, in lingua italiana il vostro pregevolissimo indirizzo (. . .) Perdonateci quest'amara confessione: La Dalmazia non è più slava.*)
- 2) Npr. G. PRAGA, *Storia di Dalmazia*, Varese, 1981, str. 244. ("*E al comune di Zagabria (!) che le aveva diretto in croato un invito ad aderire, risponde: La Dalmazia è italiana: un solo cittadino di Spalato, che ne conta 12.000, è stato capace di tradurre le vostre onorevoli parole.*")
- 3) OBAD, nav. dj, str. 109, 105.
- 4) Isto, str. 131, 132.

- 5) Isto, str. 135.
- 6) Isto, str. 162.
- 7) G. CATTALINICH, Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopo la caduta della Repubblica Veneta, Split, 1841, str. 56, 58.
- 8) F. BARAS, Maršal Marmont i hrvatski jezik, Radovi Pedagoške akademije Split, br. 2, Split, 1977, str. 58, 72 (*I seminarii dovrebbero insegnare tutto in lingua italiana, e non come ora si usa in alcuni, nella sola lingua illirica, questa è più popolare e comune anche alla classe colta; ma gioverebbe per ogni riguardo il diffondere l'altra tanto perchè è il linguaggio delle scienze e delle arti, quanto per cominciare ad italianizzare anche così la Dalmazia*)
- 9) Isto, str. 63, 67.
- 10) J. BARAČ, Pogled u istoriju grada Splita, Novo doba, Split, 27. VIII. 1921.
- 11) H. MOROVIĆ, Izvještaj poglavara E. Rehe o prilikama u Splitskom okrugu u godini 1822, Grada i prilozi za povijest Dalmacije, Izdanje Historijskog arhiva u Splitu MCMLXXIV, sv. 8, Split, 1974, str. 241. (*passim*).
- 12) G. NOVAK, Povijest Splita, knj. III, Split, 1965. str. 98.
- 13) F. CARRARA, O životu i pismih Ivana Katalinića (preveo J. M. Grubišić), Arkiv za povestnicu jugoslavensku, knj. II, Zagreb, 1852, str. 71-78.
- 14) J. POSEDEL, Iz povijesti Klasične gimnazije, Spomenica 150. godišnjice Klasične gimnazije u Splitu, 1967, str. 14, 16.
- 15) Un' interrogazione al Parlamento europeo. Rivista dalmatica, br. 2, Roma, 1985, str. 151 (*Oggetto: Situazione del gruppo nazionale italiano in Dalmazia. La Commissione è al corrente della discriminazione a danno della minoranza italiana in Dalmazia, che pur nei comuni ove è largamente presente non può usare la lingua madre nelle scuole e negli uffici pubblici? Non ritiene la Commissione che, nel quadro dell' applicazione del Trattato di associazione CEE - Jugoslavia, debba impegnarsi affinché venga riconosciuto lo statuto comunale di cittadini jugoslavi del gruppo nazionale italiano, e siano aperte scuole italiane o insegnato l'italiano in quelle croate? Lussemburgo, 16 gennaio 1985. Sergio Pininfarina.*)
- 16) J. ČELAN, Konzulska vremena signor de Martina, Slobodna Dalmacija, 5. srpnja 1986, str. 4.
- 17) O citiranoj provokaciji S. Pininfarine naknadno sam izvjestio širu javnost u članku "Bez politikanstva", Vjesnik, Zagreb, 9. lipnja 1989, str. 11.

Franco Baras:

POLITISATION DE LA QUESTION LINGUISTIQUE EN DALMATIE EN 1848.

Resumé

L'emploi de la langue italienne imposé par les autorités autrichiennes dans l'administration et l'enseignement, a servi de prétexte aux opposants à l'union de la Dalmatie avec la Croatie du Nord et la Slavonie, pour contester l'identité croate / slave de cette ancienne région.

L'auteur, cependant, prouve que la Dalmatie était - aussi bien à l'époque de la disparition de la République de Venise, que sous la première administration autrichienne, ou à la chute de l'Empire napoléonien, ainsi que durant la seconde période de l'administration autrichienne - une région par excellence croate / slave. Il prouve aussi que la langue croate était et est restée la langue parlée et écrite de la population majoritaire.

L'auteur attire l'attention sur le fait que les appellations: *dalmatinski, ilirski, slavenski, slavensko-dalmatinski* ne sont que des synonymes pour *hrvatski* (la langue croate).

Tout ceci est documenté par des citations de différents auteurs (Ban, Dandolo, Katalinić, Kaznačić, Kuzmanić, Marmont, Petranović, Reha . . .)

Pour finir, l'auteur rappelle que même de nos jours sont diffusées des insinuations (par exemple au Parlement de la Communauté Européenne) sur la soit-disante grande présence d'une minorité italienne dans certaines communes de Dalmatie.